

Translacja

sztuki

i jej historii

na język

wizualno-

-przestrzenny.

Realizacja filmów

edukacyjnych w polskim

języku migowym.

Spis treści

Wstęp	3
Etapy realizacji filmów edukacyjnych z historii sztuki	4
• Przygotowanie, wybór i redakcja treści merytorycznych wraz z ilustracjami	4
• Przygotowanie graficzne elektronicznej wersji skryptu	8
• Etapy pracy tłumacza języka migowego	15
• Realizacja i montaż filmów edukacyjnych	22
Baza wiedzy na temat dostępności	26

Nazwiska Leonarda da Vinci i Michała Anioła są we wszystkich książkach o historii, kulturze, literaturze. Są oni symbolami twórców najpiękniejszych dzieł malarskich w historii świata, znanymi na całym świecie. Powstaje zarazem pytanie o dostępność tej wiedzy dla osób głuchych i słabosłyszących. W jaki sposób powinniśmy opowiadać o historii sztuki w polskim języku migowym oraz przełożyć skomplikowaną terminologię na język wizualno-przestrzenny?

Problemy tłumaczenia językowego z polskiego języka na polski język migowy są często poważnym problemem osób słyszących pracujących w instytucjach kultury. Osoby słyszące nie wiedzą o tym, że osoby głuche i słabosłyszące myślą w nieco inny sposób (jest to inteligencja wizualna) i są też słabiej wyedukowane w obszarze kultury i sztuki ze względu na słabą ofertę edukacyjną w szkołach dla głuchych i w szkołach integracyjnych.

Instruktaż ma na celu, by tworzenie filmów edukacyjnych we wszystkich dziedzinach wiedzy było rozwijane z zachowaniem wysokiego standardu jakości poziomu wykonania tego typu filmów. Wersja instruktażu przygotowana w polskim języku migowym z napisami i lektorem przez zespół znajduje się na YouTube jako wizualna pomoc i propozycja dobrych rozwiązań w zakresie realizacji filmów edukacyjnych w języku migowym.

Pamiętajmy, że:

- metody pracy translatorskiej dotyczących historii sztuki w języku migowym mogą być także stosowane w innych dziedzinach wiedzy specjalistycznej,
- język migowy nie jest wyłącznie formą komunikacji, jest bowiem bardzo interesującym językiem przestrzenno-wizualnym.

Etapy realizacji filmów edukacyjnych z historii sztuki

- **Przygotowanie, wybór i redakcja treści merytorycznych wraz z ilustracjami**

Historia sztuki renesansu to bardzo obszerny dział wiedzy, który generuje bardzo dużo problemów z dokonaniem wyboru pomiędzy obrazami, problemami artystycznymi, artystami i zabytkami z wyżej wymienionej epoki.

Nie jest możliwe, by wszystkie zagadnienia były ujęte w filmach edukacyjnych z powodów finansowych i zakresu prac nad filmami.

W przypadku wątpliwości konieczna jest współpraca z głuchym konsultantem PJM (mającym obszerną wiedzę w obszarze danego tematu), z którym wspólna dyskusja pozwala na dokonanie wyboru zagadnień. Co jest podstawą wyboru zagadnień i tematyki do filmów? W przypadku historii sztuki jest to podstawa programowa nauczania historii sztuki w szkole, która wskazuje obowiązkowe zagadnienia, z którymi powinien się zapoznać uczeń.

W projekcie był zakładany wybór od 70 do 80 haseł. Zagadnienia wybrane do tłumaczenia na język migowy są powszechnie używane i znane oraz są często symbolami danej kultury.

Redaktor tekstów opiera się na wybranym materiale źródłowym (podstawa programowa). Dokonuje wstępnego wyboru materiałów. Teksty nieco skraca, zmienia zdania. Czasami zmienia trudne słowa na łatwiejsze, by całość tekstów była dostępna i zrozumiała dla wszystkich.

Redaktor sprawdza źródła, sprawdza słowa, do których należy dodać wyjaśnienia. Problem dostosowania tekstów z zakresu kultury i sztuki do tłumaczenia na język migowy polega na braku adekwatnych znaków migowych na trudne słownictwo z wyżej wymienionego obszaru wiedzy. Koncepcja Easy-to-read (tekstu łatwego do czytania i rozumienia) napotyka tutaj bardzo duże przeszkody w postaci zbioru słów, do których nie można zastosować synonimów mających swoje odpowiedniki w postaci znaków migowych lub idiomów migowych.

Filmom towarzyszy wersja elektroniczna (format pdf) skryptu wszystkich zagadnień mogąca się różnić nieco od tekstów które zostały przetłumaczone na język migowy.

Wersja pdf może zawierać więcej źródeł, materiałów celem dodatkowych uzupełnień oraz zachęty do dalszego poszerzania wiedzy na temat danych zagadnień. Osoby słabosłyszące słabo znające język migowy, mogą pobrać skrypt w formacie pdf i wykorzystać do nauki.

Ważnym elementem są ilustracje do wersji skryptu w pdf. W przypadku tekstów przeznaczonych dla tłumaczy ilustracje nie są konieczne.

W wersji pdf każdemu hasłu towarzyszy jedna ilustracja ilustrująca je w jasny i konkretny sposób.

12

Cranach Lucas (starszy)

Lucas Cranach Starszy, Adam i Ewa, ok. 1510 r., olej i tempera na desce, 59x44 cm z kolekcji Muzeum Narodowego, Warszawa, Polska

[Zdjęcie przedstawia dwie postaci namalowane w centrum obrazu stojące po obu stronach ciemnego drzewa. Postać Adama znajduje się po lewej stronie, to nagi umięśniony mężczyzna z liśćmi na genitaliach. Ewa po prawej stronie, to naga kobieta trzymająca w lewej ręce jabłko.

29

Do celów niekomercyjnych są konieczne ilustracje udostępniane na bezpłatnej i powszechnej licencji 4.0 (najczęściej źródłem tego typu zdjęć jest Wikipedia), ponieważ nie występuje wtedy problem z prawem autorskim do zdjęć. Niekiedy są wykorzystywane zdjęcia własne redaktora lub osób współpracujących z uwagi na łatwość uzyskania zgody na udostępnienie zdjęć.

W przypadku zdjęć obrazów dawnych mistrzów ich reprodukcje w zbiorach cyfrowych muzeów są udostępniane zazwyczaj bezpłatnie.

Przy wykorzystaniu danej ilustracji ważnymi elementami informacyjnymi są: dokładne źródło i opis zdjęcia, bo tego typu informacje muszą być przekazane grafikowi, a potem montażyście filmów edukacyjnych. Musi być zawarte pełne źródło w postaci linku do strony internetowej lub odnośnik do innego źródła, z którego dana ilustracja pochodzi. Również musi być podane autorstwo danego zdjęcia, jeśli są wykorzystane zdjęcia robione przez fotografów.

Przykład:

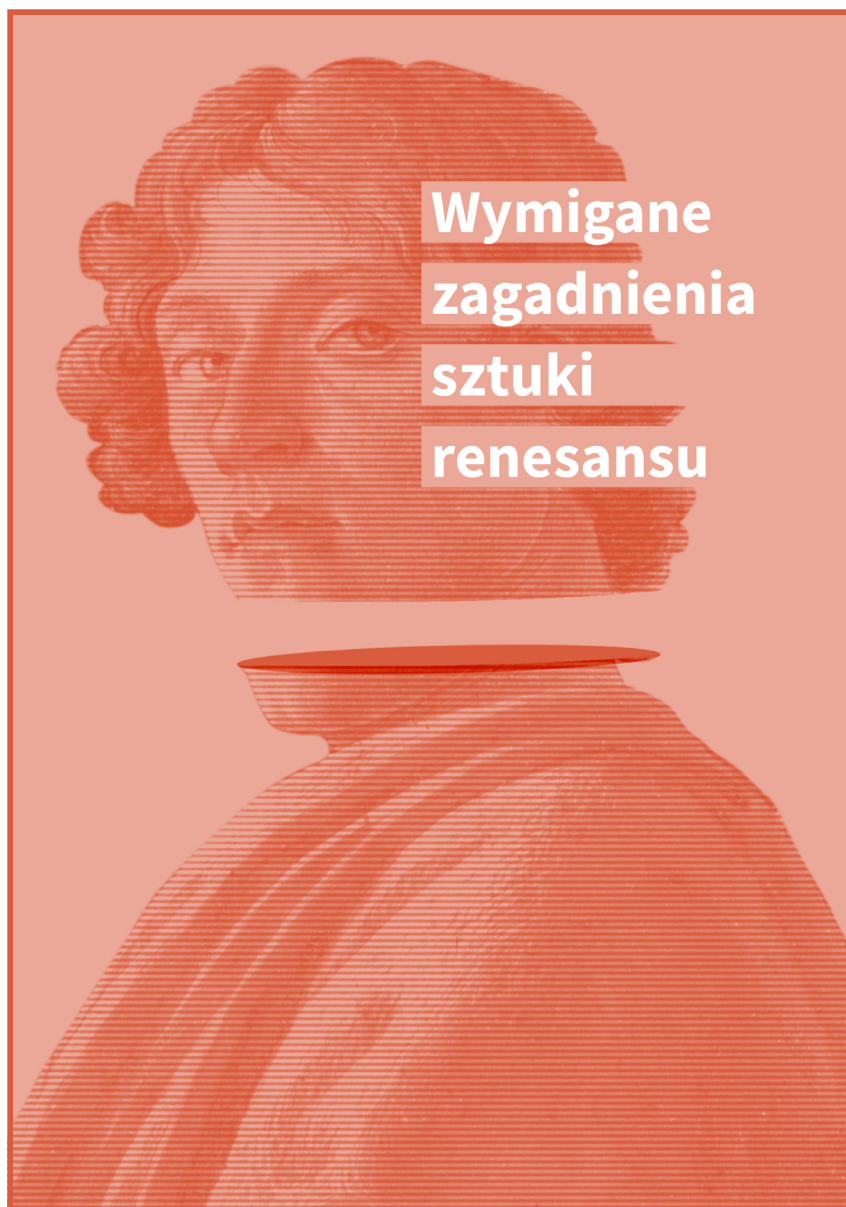

Piero della Francesca, *Portret Federica da Montefeltro i jego żony Battisty Sforza*, ok. 1465-70 r., tempera na desce, 47 × 33 cm (każda deska), z kolekcji Gallerii Uffizi, Florencja, Włochy
link [tu](#) (dostęp: 20.09.2021)

- **Przygotowanie graficzne elektronicznej wersji skryptu**

Grafik powinien otrzymać całość tekstów i całość ilustracji. Całość materiału musi być uporządkowana, ilustracje muszą mieć nadaną numerację w celu zachowania porządku w celu ułatwienia pracy grafikowi. Ilustracje bardzo często stają się inspiracją dla grafika do stworzenia projektu oddającego charakter treści a zwłaszcza okładki.

Okładka jest bardzo ważnym elementem publikacji, który daje informację o tym co znajduje się w publikacji pdf. Wymaga to troszkę pomysłowości w realizacji projektu okładki, żeby zachęcić w ciekawy sposób do przejrzania publikacji. Sposób pracy zależy od człowieka, stylu pracy grafika, innego stylu pracy.

Bardzo ważna jest prostota i czytelność odbioru. Jeśli publikacja będzie udostępniona w Internecie, to zdjęcia zawarte w publikacji nie mogą mieć dużej rozdzielczości. Jeśli zdjęcia są bardzo duże w pdf, to występuje problem zacinania się tego formatu przy przeglądaniu.

Najpierw jest wstęp, potem dalsza treść w postaci rozdziałów i ich nagłówków oraz ilustracji. Na końcu tekstu zawarte są:

- lista źródeł ilustracji,
- bibliografia,
- lista wykonawców projektu,
- ważna jest też informacja o tym, kto finansuje projekt i odpowiednie logotypy.

Z całością publikacji (jako element estetyki) są powiązane:

- projekt strony,
- numer strony,
- marginesy,
- ramki,
- światło,
- pomysł na miejsce ilustracji w tekście,
- element okładki.

Bardzo ważny jest standard dostępności informacyjno-promocyjnej, które grafik i redaktor tekstu powinni znać i stosować.

Na przykład czcionka musi być mieć minimalnie 12 pkt.

Czcionka musi być bezszeryfowa - np. Calibri, Verdana,

Tahoma. Odstęp między wierszami musi mieć minimum 1,5 pkt.

W przypadku ilustracji potrzebna jest informacja w postaci tekstu alternatywnego opisującego co się znajduje na ilustracji.

Przykład:

Daniele da Volterra, *Portret Michała Anioła (fragment)*, ok. 1545, olej na desce, 88,3x64,1cm, z kolekcji Metropolitan Museum of Art, Nowy Jork, USA

Tekst alternatywny:

[Jest to malowany portret starszego mężczyzny patrzącego wprost (ujęcie portretowe w trzech czwartych, prawy profil). Mężczyzna ma czarne włosy z siwymi bokobrodami, czarną brodę z siwymi włosami. Twarz pokryta jest zmarszczkami. Ubrany jest w jasnopomarańczową szatę]

Dzięki publikacji w formacie pdf udostępnionej w Internecie jest możliwe zastosowanie programu udźwiękowiającego dla osób niewidomych tłumaczącego tekst na mowę.

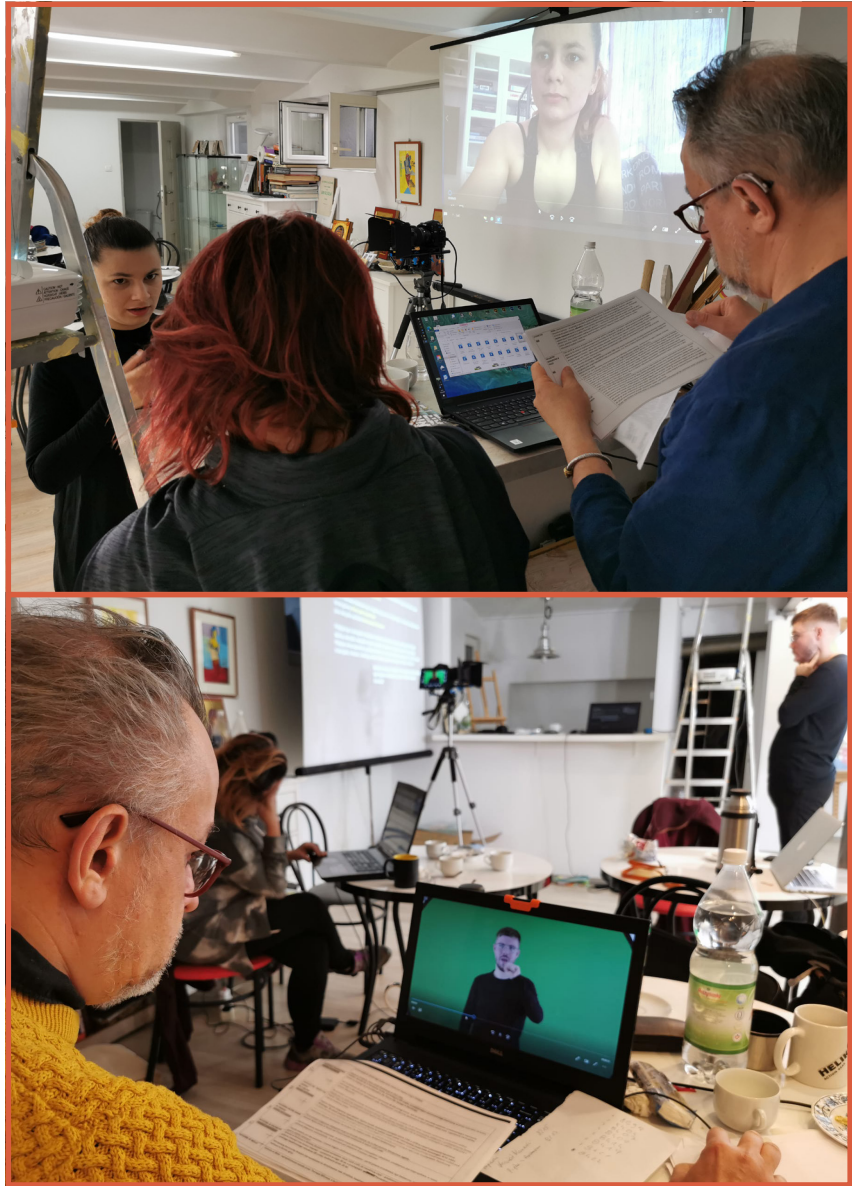
Tu w rogu jest ikona linku, ponieważ jest to publikacja uzupełniająca filmy edukacyjne w polskim języku migowym, przeznaczona dla osób migających.

Odbiorca może kliknąć i wymieniony link odsyła automatycznie na YouTube, gdzie można obejrzeć dany film tłumaczony na PJM.

W tym samym rogu jest dodana strzałka oznaczająca powrót do spisu treści po przeczytaniu wielu stron publikacji. Ważne jest zastosowanie hiperłączy, w celu szybkiego przeskakiwania między tekstami, ponieważ ułatwia to szybkie poruszanie się w tekście.

Wypowiedź konsultanta języka migowego:

Celem projektu jest upowszechnianie wiedzy z zakresu historii sztuki wśród osób głuchych jak i ich otoczenia, czyli tłumaczy, edukatorów.

Jako nauczyciel sztuki szukam efektywnych metod aktywizacyjnych w ramach nauczania historii sztuki dla głuchych.

Moja praca w projekcie polegała na konsultacji eksperckiej materiału merytorycznego pod kątem prawidłowości tłumaczenia na polski język migowy oraz wyboru najciekawszych zagadnień dla osób głuchych. Ponadto konsultowałem treści w obszarze materiału leksykalnego języka migowego zawartego w filmach edukacyjnych w/w projektu. Na bieżąco, w trakcie realizacji projektu, dokonywałem korekty i prowadziłem konsultacje z wyznaczonymi tłumaczami języka migowego celem uzyskania wysokiej jakości leksykalnej tłumaczenia na język migowy. Należy pamiętać, że tłumacz nie widzi sam siebie podczas tłumaczenia i konsultant jest osobą, która sprawdza poprawność i może zasugerować poprawki na miejscu w trakcie pracy.

Rola konsultanta PJM jest bardzo ważna z uwagi na współpracę z tłumaczami języka migowego w celu efektywnego tłumaczenia uwzględniającego elementy wizualne.

Historia sztuki jest dziedziną nacechowaną bardzo specjalistycznym językiem, w wielu przypadkach bardzo trudnym do przetłumaczenia na język migowy.

Specjalistyczne słownictwo często nie ma prostszych zamienników słownych. Nie ma jednego rozwiązania efektywnego dla wprowadzenia pełnej zasady easy-to-read czyli prostego tekstu. Tłumaczenie na język migowy treści jest bardzo pomocne w zrozumieniu trudnych słów.

W obszarze pojęć sztuki renesansu jest bardzo dużo haseł związanych z bardzo znanymi artystami, ich twórczością, wybranymi słynnymi obrazami.

Praca konsultanta w tym zakresie polega na wsparciu i sprawdzeniu czy istnieją znaki migowe określające danych artystów, ich dzieła. Bywa, że wybrani najslawniejsi artyści mają swoje przydomki migowe używane w Europie i na świecie.

- **Etapy pracy tłumacza języka migowego**

Redaktor treści merytorycznych powinien w przypadku trudnych i specjalistycznych tekstów przekazać te treści tłumaczom lub tłumaczowi co najmniej miesiąc przed zaczęciem nagrań.

Historia i terminologia sztuki zawierają bardzo wiele terminów specjalistycznych, które nie mają swoich odpowiedników/synonimów w zbiorze znaków migowych. Tłumacz musi poświęcić sporo czasu na rzetelne przygotowanie się do pracy nad nagraniami tłumaczeń.

Charakter trudnych pojęć architektonicznych zawartych w definicjach pokazuje, że trzeba je czasami wyjaśniać w nawiasie. Biorąc pod uwagę fakt, iż historia sztuki nie cieszy się powszechnym zainteresowaniem wśród odbiorców i jest raczej wiedzą skierowaną do pasjonatów, znawców, to istnieje niepisana zasada unikania należy unikać zbytniego upraszczania tego typu specjalistycznej wiedzy. Ta zasada wymaga od tłumacza treści w obszarze historii sztuki, sporej wiedzy, znajomości translatoryki tego typu tematyki oraz biegłej/natywnej

znajomości języka migowego. Bardzo pomocne są elementy przestrzenno-wizualne w języku migowym, które pomagają zobrazować szczególnie elementy architektoniczne budowli.

W przypadku terminów specjalistycznych z dziedziny architektury nie mających swoich odpowiedników w postaci znaków migowych, stosuje się migową literację alfabetyczną z dodatkowym wyjaśnieniem co to oznacza. Najczęściej wyjaśnienia są ujęte w nawias w tekście pisany, a w tłumaczeniu migowym oznaczane dodatkowym znakiem migowym dla wstępu do wyjaśniania pojęcia.

Bardzo ważne jest też pokazanie w języku migowym przestrzeni architektury, lokalizacji poszczególnych budynków. Tutaj niezbędne są elementy wizualno-przestrzenne w celu pokazania planu budynków.

Znajomość planu budynków i poszczególnych elementów architektonicznych przylegających do fragmentów danego budynku wymaga wyobraźni przestrzennej i znajomości planów konkretnego budynku.

W przypadku opisu poszczególnych obrazów, ich wyglądu oraz poszczególnych fragmentów to stosuje się technikę tłumaczenia odbicia lustrzanego, żeby odbiór opisu obrazu nie był sprzeczny ze sposobem jego oglądania w albumach lub na wystawach.

Bardzo ważna jest przy tego typu filmach edukacyjnych rola konsultanta języka migowego, który obserwuje podczas nagrań tłumacza i zwraca uwagę na błędy i pomaga je wyeliminować.

Wypowiedzi tłumaczy języka migowego:

Tłumacz pierwszy:

Tekst otrzymuję miesiąc przed i wtedy analizuję, zapoznając się, słowa sprawdzam w Internecie. Dyskutuję też z konsultantem, jak wygląda słowo, czy pasuje znak, czy istnieje potrzeba poprawek, tak by odbiór tłumaczenia migowego był właściwy.

Tekst z renesansu jest dla mnie łatwy, bo można znaleźć dużo obrazów, dużo materiałów, dużo opisów. Muszę się dobrze przygotować, mieć dobrą wiedzę z tego tematu i wtedy mogę pracować nad tłumaczeniem na PJM.

To jest mój sposób pracy nad tłumaczeniem tekstu, jest to mój własny tekst przetłumaczony w moim własnym języku, w celu dobrego odbioru i rozumienia o co chodzi w tekście. Wiadomo, że tłumaczenie z polskiego na PJM nie jest tak samo wierne.

To jest mój sposób pracy, mnie jest wygodnie pracować z moim tekstem. Tłumaczenie lustrzane* z filmu jest dla mnie trudne z uwagi na szybkie nieraz tempo tłumaczenia. A tekst mogę spokojnie czytać i tłumaczyć. Ważna jest współpraca z operatorem kamery – ważny dobry wygląd, czy nie trzeba czegoś poprawić, dobre tło, czy jest dobre światło. Czasem na dane słowo nie ma znaku i muszę je odpowiednio w sposób migowy wyjaśnić.

* [Tłumaczenie lustrzane jest tu rozumiane jako naśladowanie przygotowanego materiału filmowego z całą definicją tłumaczoną na język migowy]

Tłumacz drugi:

Praca tłumacza ma swoje zasady. Np. tłumacz musi być ubrany w jednym kolorze, bez wzorów i dekoracji, bo to bardzo przeszkadza w odbiorze tłumaczenia. Nie może mieć biżuterii na rękach. To rozprasza odbiór migowy, odbiorca nie wie co chodzi i się bardziej zastanawia nad ubiorem i wyglądem.

Makijaż też musi być stonowany. Nie może być przesadny, krzykliwy, np. mocna szminka lub mocno umalowane oczy. Makijaż powinien być skromny i neutralny. Nie może też być kolczyków, za dużo biżuterii. Najlepiej bez, jest wtedy dużo łatwiej. Włosy też powinny być uczesane wygładzone. Ubranie, makijaż nie powinny być w kolorze zielonym, bo wtedy montaż filmu będzie nieudany z uwagi na tło zielone.

Tłumacz trzeci:

Chciałbym opowiedzieć na temat mojego doświadczenia pracy jako tłumacz historii sztuki w zakresie tłumaczenia tekstu na migowy. Zawsze pracuję z tekstem, który jest nie tekstem polskim tylko tekstem odzwierciedlającym mój sposób migania. Łatwiej mi z takim tekstem pracować. Dlaczego? Dawniej jak byłem młodszy to używałem czystego tekstu w języku polskim. Ale to powodowało zamieszanie w mej pracy, czytałem po polsku ale moje myślenie i próby tłumaczenia nie pasowały do tekstu w polskim języku. Musiałem zrobić inaczej. Tekst w polskim tłumaczę na mój własny tekst bliski tłumaczeniu migowemu, tak aby łatwiej było potem pracować. Myślenie i tłumaczenie jest wtedy dobre a głuchy odbiorca może je właściwie odebrać i zrozumieć. Wygodniej mi podczas pracy myśleć w PJM nie po polsku. Myślenie po polsku powoduje, że tłumaczenie będzie w SJM [systemie polskiego języka migowego], będzie trochę niejasne. Dlatego staram się iść w kierunku myślenia w PJM podczas tłumaczenia. Czy tłumaczenie historii sztuki na język migowy jest łatwe? To zależy od osoby. Każdy może tłumaczyć, ale jest jeden warunek: musi mieć wiedzę na temat historii sztuki. Wtedy tłumaczenie staje się łatwe. Jeżeli nie ma tej wiedzy, to będzie problem z dobrym tłumaczeniem.

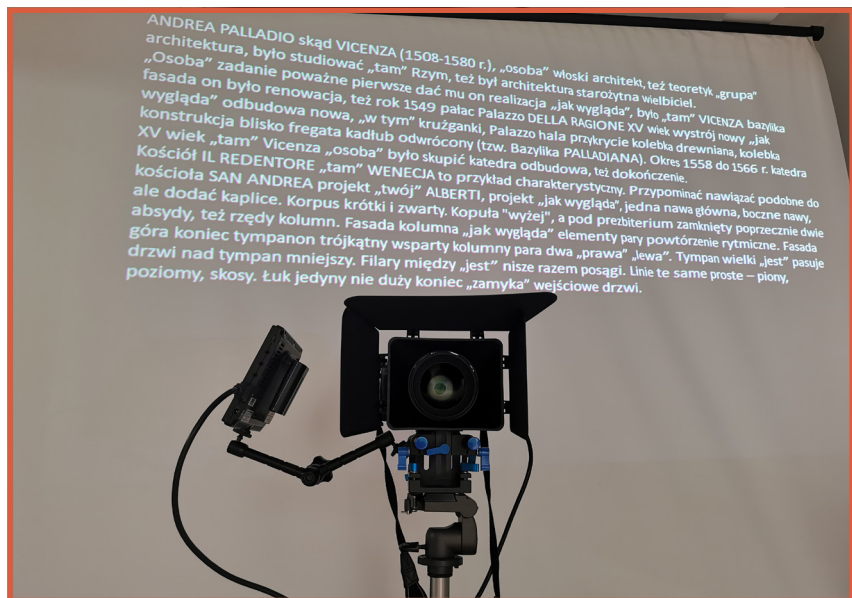

Nie będzie rozumiał. Ważne jest też to, żeby znać język polski i go rozumieć. Łatwo jest wtedy przetłumaczyć na PJM. Musi też mieć wiedzę na temat sztuki. W istocie historia sztuki to wielki obszar wiedzy i jest wiele nowych słów, znaków. Muszę sam sprawdzać i też jest mi potrzebna pomoc konsultanta PJM, by się móc zapytać czy tłumaczenie pasuje. On też wyjaśnia wątpliwości. Nie jest możliwe bym sam pracował, bo nie mam pełnej kontroli nad moim tłumaczeniem. Konsultant wyjaśnia wątpliwości i ocenia właściwość tłumaczenia. Także ma on wiedzę na temat historii sztuki i doświadczenie, dlatego warto pytać o zdanie. Po wysłuchaniu opinii ja się staram i pracuję nad dobrym tłumaczeniem. Zawsze najpierw czytam, staram się zrozumieć i potem kontynuuję swoją pracę nad tłumaczeniem.

Jakie jest porównanie pracy tłumacza słyszącego i tłumacza głuchego?

Tłumaczenie wykonane przez tłumacza głuchego jest łatwe w odbiorze. Tłumacz słyszący też może biegle tłumaczyć, ale w jego sposobie i stylu tłumaczenia widać styl tłumaczenia charakterystyczny dla osoby słyszącej. Najlepiej jest zatrudniać tłumacza głuchego do tłumaczenia tekstu bo dzięki temu odbiór jest łatwiejszy i zrozumiały oraz powiązany z tym samym odbiorem kulturowym i językiem. Jest to mój pierwszy język migowy i migowy odbiorcy i dzięki temu łatwiej domyślić się o co chodzi. Jeżeli osoba słyszająca uczy się migowego to widać kolosalną różnicę. Widać, że miga to osoba słyszająca, tak samo jest w języku niemieckim itp. Inaczej miga osoba głucha.

- **Realizacja i montaż filmów edukacyjnych**

Zadaniem filmowca od obsługi nagrań jest obserwacja. Jeśli okulary mocno odbijają światło, to trzeba dobrze ustawić światło. To samo się dzieje z ubraniem. Światło nie może być ustawione wprost, tylko po bokach, bo wtedy mniej się odbija.

Kamerę należy ustawić na wysokości głowy, nie na dole. Zakres filmowania musi objąć postać tłumacza w obszarze od głowy do pasa, w obszarze przestrzeni wizualnej języka migowego i napisów.

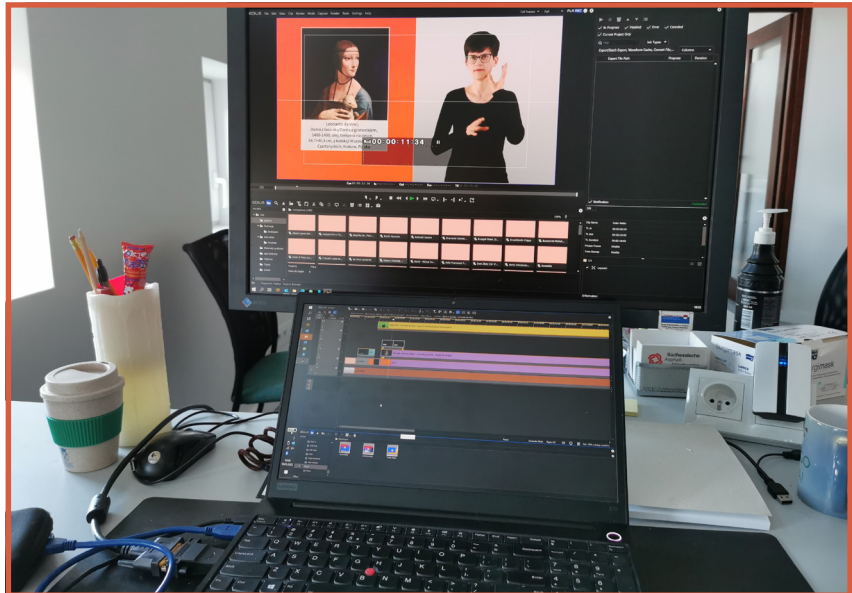
Żaden dodatkowy element nie może zakłócać odbioru tłumaczenia a napisy powinny być takiej wielkości by nie zastaniały postaci tłumacza.

Do montażu filmów został wykorzystany profesjonalny program Edius.

Jest możliwe używanie programu Adobe Premiere do pracy nad montażem. Praca w profesjonalnym programie do montażu wymaga dobrej znajomości obsługi tego programu. Kolejną sprawą jest sprawa napisów. W przypadku napisów używa się gotowego programu do napisów na YouTube. Przygotowany tekst napisów jest kopiowany i wklejany do programu oraz odpowiednio przycinany do ciągu tłumaczenia migowego. Na ekranie powinny znajdować się maksymalnie 2 wersy napisów. Napisy są montowane na YouTube, bo każda osoba niewidoma jest w stanie ich używać poprzez program udźwiękwiający. Używanie osobnych napisów ułatwia pobranie ich i zmianę ich na mowę. Robienie napisów gotowych już w montażu filmowym i wklejonych bezpośrednio do filmu jest niefortunnym pomysłem z uwagi na niedostępność napisów stałych w programie dla osób niewidomych.

W projekcie ustawiono tłumacza po prawej stronie ekranu. Po lewej stronie są umieszczone ilustracje wraz z odpowiednim opisem i informacją. Ekran w ten sposób jest podzielony na dwie części i powoduje, że zarówno tłumacz, jak i ilustracje są widoczne. Ułatwia to zrozumienie, czego dotyczy dane hasło lub tematyka filmu.

Dwukolorowe tło filmu ma na celu oddzielenie w wyraźny sposób części z ilustracją od części z tłumaczem. Wielkość widoku ekranowego tłumacza jest optymalna i nie zakłóca odbioru tłumaczenia. Tło za tłumaczem języka migowego jest w bardzo jasnym kolorze pastelowym (ecri) co pozwala na komfort oczu podczas oglądania filmu.

Link do instruktażu wykonanego przez zespół projektowy w polskim języku migowym z napisami i lektorem na YouTube: (link [tu](#))

- Publikacje autorstwa Fundacji Kultury bez Barrier (link [tu](#))
- Fundusze europejskie - poradnik koordynatora do spraw dostępności (link [tu](#))
- Fundusze europejskie - niezbędnik koordynatora do spraw dostępności (link [tu](#))
- Publikacje autorstwa Fundacji Widzialni (link [tu](#))
- Rzecznik Praw Obywatelskich – akcja społeczna „Pomóż głuchym” (link [tu](#))
- Fundusze europejskie - program dostępność plus (link [tu](#))
- Raport Rzecznika Praw Obywatelskich – Osoby Głuche w Polsce 2020 - Wyzwania i Rekomendacje (link [tu](#))
- Publikacja autorstwa Fundacji Widzialni – dostępne wydarzenia w praktyce (link [tu](#))
- Publikacja autorstwa Fundacji Widzialni – dostępne multimedia (link [tu](#))
- Publikacja autorstwa Fundacji Widzialni – dostępność stron internetowych (link [tu](#))
- Publikacja Narodowego Instytutu Muzealnictwa – gość niepełnosprawny w muzeum część 2 (link [tu](#))
- Publikacja autorstwa Fundacji Kultury bez Barrier – zasady tworzenia napisów dla osób niesłyszących (link [tu](#))
- Publikacja autorstwa Fundacji Dostępni – napisy na żywo (link [tu](#))
- Publikacja autorstwa Fundacji Dostępni – napisy na żywo - wytyczne (link [tu](#))
- Strona Polskiego Związku Głuchych (link [tu](#))
- Strona Spółdzielni Socjalnej FADO z Łodzi (link [tu](#))
- Publikacja Narodowego Instytutu Muzealnictwa – gość niepełnosprawny w muzeum (link [tu](#))
- Wytyczne tłumacza PJM (link [tu](#))
- Publikacja o pętli indukcyjnej (link [tu](#))

- Folder wystawy o historii głuchych zorganizowanej w 2019 roku w Panteonie w Paryżu, Francja (link [tu](#))
- Materiały projektu szkoleniowego osób głuchych na edukatorów muzealnych (link [tu](#))
- Materiały z seminarium edukatorów muzealnych w Muzeum GARAGE w Moskwie, Rosja (link [tu](#))
- Holenderski projekt dostępności dla osób głuchych, Amsterdam (link [tu](#))
- Galeria TATE w Londynie, Wielka Brytania – dział dostępności dla głuchych (link [tu](#))
- Narodowa Galeria w Londynie, Wielka Brytania – dział dostępności dla głuchych (link [tu](#))
- Strona firmy zajmującej się dostępnością kultury dla osób głuchych w Wielkiej Brytanii (link [tu](#))
- Publikacje w ramach projektu Muzea bez barier (link [tu](#))
- Galeria TATE w Londynie, Wielka Brytania – dział dostępności dla głuchych (link [tu](#))
- Opis holenderskiego projektu dostępności dla osób głuchych, Amsterdam (link [tu](#))
- Publikacje Narodowego Instytutu Muzealnictwa – materiały szkoleniowe (link [tu](#))
- Grupa Artystów Głuchych – baza wiedzy o historii sztuki antyku (link [tu](#))
- Grupa Artystów Głuchych – leksykon znaków z historii sztuki (link [tu](#))
- Publikacje Zachęty – sztuka dostępna (link [tu](#))
- Publikacje Zachęty – Przewodnik w PJM (link [tu](#))
- Holenderski projekt dostępności dla osób głuchych, Amsterdam (link [tu](#))

Ustawy i rozporządzenia:

1. O zapewnianiu dostępności dla osób z niepełnosprawnościami

- Ustawa o zapewnianiu dostępności dla osób z niepełnosprawnościami (link [tu](#))
- Ustawa w pytaniach i odpowiedziach – poradnik (link [tu](#))

2. O dostępności cyfrowej

- Ustawa o dostępności cyfrowej (link [tu](#))
- Ustawa w pytaniach i odpowiedziach – poradnik Fundacji Widzialni (link [tu](#))

pomysł, opracowanie i realizacja projektu, opracowanie

zagadnień i definicji: Agnieszka Kołodziejczak

tłumaczenie na polski język migowy:

Marek Krzysztof Lasecki, Tomasz Grabowski, Joanna Huczyńska,
Monika Kozub, Daniel Kotowski

kamera i montaż: Olgierd Koczorowski

opracowanie graficzne e-publikacji: Tomasz Grabowski

konsultacje eksperckie: Marek Krzysztof Lasecki, dr hab. prof. UŁ
Aneta Pawłowska (Katedra Historii Sztuki Uniwersytetu Łódzkiego)

współpraca ekspercka: Grupa Artystów Głuchych, Uniwersytet Łódzki

Projekt dofinansowany w ramach projektu grantowego pn. „INKUBATOR INNOWACJI SPOŁECZNYCH WIELKICH JUTRA -DOSTĘPNOŚĆ +” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (IV. Oś Priorytetowa Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój 2014 – 2020: Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa, Działanie 4.1: Innowacje społeczne) przez DGA S.A. w Poznaniu

E-publikacja przeznaczona wyłącznie do bezpłatnego użytkowania. Filmy udostępniane na zasadach licencji Creative Commons Uznanie Autorstwa - Na Tych Samych Warunkach 4.0 Polska (treść licencji dostępna na stronie <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/pl/legalcode>) z wyjątkiem zdjęć, dla których licencje zostały odrębnie określone

Łódź 2021-2022